

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

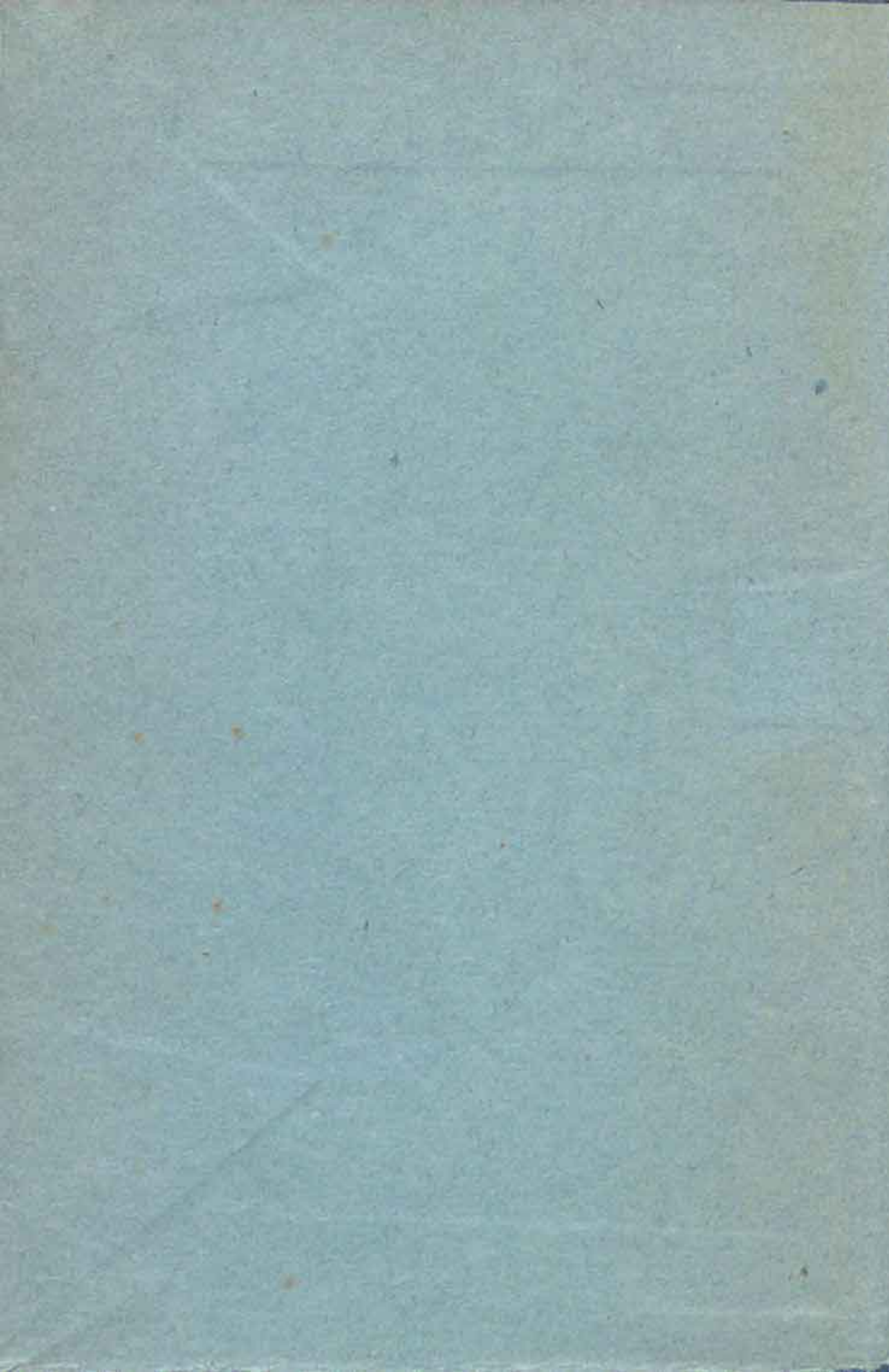
Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՅԱԻԱԼԻ
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆՐԱՔԱՇՈՅ Թ. ԱԶԱՏԵԱՆ Ի ՔԻ.....

Փարիզ. Տպագրութիւն Արամեան. ի Տպարանին Մէլերի
Typographie arménienne Ernest Meyer, 3, rue de l'Abbaye, à Paris.

21600
151

ԳՐԱԳՐԱՐ ԿՐԻՆԱ ԳԵՏԵՆՆԵ

ՅԱԻԱԼԻ

Պ Ա Տ Մ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

ՔՕՆԴՏԸ ՍԷՆՎԻՅԼ

Ա Ջ Ն Ո Ի Ա Կ Ա Ն Ի Ն

—

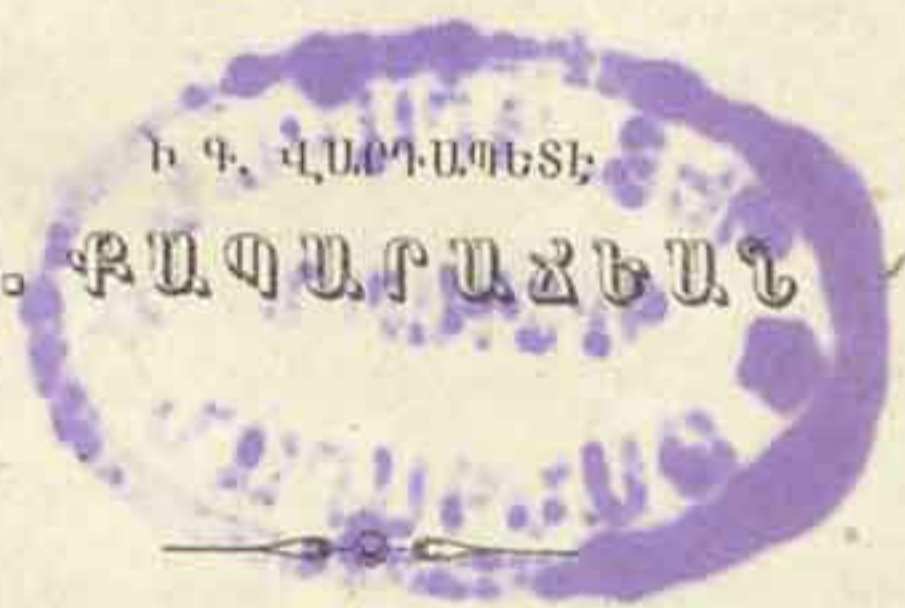
ի

գաղղիական գրոց

=====

61966
61966

Ի Գ. ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ
Կ. ՔԱՊԱՐԱՃԵԱՆ

ՓԱՐԻՉ

ԳՐԱՆՈՑԻ ՃԱՆԻԿԱՅ ԱՐԱՄԵԱՆ

—

1858

ՅԱՌՍ.ԶԱԲԱՆ.

Երբոր առաջին ազգիս մէջ 1811ին լրագիր մը երևցաւ, Գիտակ բիւզանդեան անուանով ի Վէնէտիկ Մխիթարեանց տպարանէն, ուսկից ծագումն է և սկիզբն ի դարուց հետէ՝ գրեթէ ամենայն քաղաքական, բարոյական և գեղարուեստ բարեխառնեանց, և օգտակար իղէայից, ի յորդորմանէ Վերյարգելի Հ. Առկաս վարդապետ Ինճիճեանին, որ և է հեղինակ բազմապիսի գրոց հմտականաց և զուարճալեաց. ան ատենը՝ ինճ յանձնուցաւ աշխատասիրել այս լրագիրը. ուր զանազան բարեգուշակ դիտմունքներ ունենալով, երգեցի յազնութիւնները այս մեծ 570,000 գաղղիական զօրաց՝ առաջնորդութեամբ քաջ զօրավարին և աշ-

խարհակալին Նաբոլէօնի, ինչիւմ որ հասան մտան երկրորդ թագաւորական քաղաքը ռուսաց Սուքա : Բայց հոն երրորդ ասոնց բարձր աստղը սկսաւ մեծագնիւ պղտորիւ և ցածնալ, և տարերքը վերէն կարծես թէ նախանձեցան ասոնց յաջողակութեան և փառացը, ինչպէս անցք և պատմութիւնք ի հնումն՝ զայսպիսիս մեզ տան ակնարկել, ան ատենը վշտակցութիւն մը հոգիս թուլցուց, զբիշս կոտորեցի հրաժարեցայ զրել այլ ևս՝ ըսելով — երբոր ես ասոնց պսակ կը հիւսէի յաղթանակաց ինչիւմ հիմա, այլ ողբը եղերերգութիւնը լալկաններուն կը թողում :

Արովհետև մարդկային բնութեան մէկ յատկութիւն մըն է, որ իր քաշած ցաւը, և մանաւանդ տարիներով և դարերով զարհուրելի եղած ցաւերը՝ կամաց կամաց կը մոռնայ, և այնքան առաւել, որքան ինքը ի հանգիստ և բարօրութեան որ կը վայելէ : Անտոր մեր սզգը ան Հազ-

կերտէն, ան Թէմիւրլէնկէն, ան Շահա-
բասէն, ան Ռասիկաններէն, Խաներէն,
Խալիֆաներէն, ո՞ր մէկը ըսեմ, քաշած-
ները, չէ՞ Թէ մէկ երկուք մեր ազնուական
Նախարարաց տները, այլ բոլոր մեր
հարց և հայրենեաց ազգովին անպատ-
մելի տառապանքը, ազգաշինչ անզեռու-
Թիւնները մէկ մէկէ ծանր և դառն՝ որ
ասոնց ձեռքէն քաշեց. արդեօք ընտոր
պէտք է, միտք կըբերէ, կըյիշէ, ո՞չ: Բայց
պէտք է մարդու աշխարհքիս երեսը
եղած ցաւագին փորձանքները ատեն
ատեն միտքը բերէ, մեղքընայ՝ կսկծայ,
վասն զի ան ատենը իր հոգին մխիթարու-
Թիւն մը զքօսնուլ մը կիմանայ, այնպիսի
մեծամեծ ցաւերէ ազատ ըլլալուն համար:
Եւ ո՞վ որ աւելի պակաս ցաւ վիշտ ունի,
հիմա Թո՛ղ բաղդատէ իրենը՝ ան համազ-
գային ցաւերուն հետ, և չխորանջայ:

Ուստի Թէ որ մենք ան ատենը Թերևս
պակասութիւն մը ըրինք չգրելնուս, ամ
մեծամեծ փառաւորութեանց և յաջողու-

Թեանց ետևէն՝ Նարոլէօնին ան զար-
հուրելի ճախորդութիւնները, հիմակ աս
պակասը լեցընելու համար՝ որ և ձեզի
առիթ մը ըլլայ ճանչնալու, թէ հեռու էք
հիմա այսպիսի խիստ կակծագին սրտի
խոցեր քաշելէն, զրենք պատմութիւն մը
մէկ ազնուական ընտանեաց տան մը
գլխուն եկած խղճալի փորձանքները՝
ան սև տարին, որ մէկ մանրանկար մը
ըլլայ, և հասկըցուի հոն, բոլոր աս հա-
մար հազար ամէն աստիճանէ ժողովուր-
դոց քաշած ողբալու ցաւերը և մահը :

ՅԱԽԱԼԻ

Պ Ա Տ Մ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

ՔՕԵԴ ՏՃ ՍԷՆՎԻՅԷ

Ա զ Ա Ն Ն Ա Ն Կ Ա Ա Ի Ա

Յրանաայումենձ խոսվութեանց ատենը 1792ին, անոնք որ թագաւորական կողմը կը բռնէին կամ ազնուականք էին, տեսնալով որ ժողովրդականաց կողմը զօրացաւ, թագաւորութիւնը կործանեցաւ, Նոյի ժԶին ալ գլուխը կտրուեցաւ, շատերը՝ որք կրցան, ունեցած չունեցածը թողին, պանդխտեցան ցրուեցան հեռու հեռու օտար տէրութիւններ երկիրներ իրենց ընտանիքովը, և մինչև Ռուսաստան քսան տունվորք մը գացին բնակեցան Սուքա. յուսալով որ ան ատենները ատ տեղերը՝ արուեստ և քաղաքակրթութիւն ծաղկած չըլլալով, իրենց գաղղխական ճարտարմտութեամբ և յաջողակութեամբը կրնան վաստկիլ և աղեկ ապրիլ: Արաւցընէ այնպէս ալ եղաւ, որ հոն անոնց լեզուն սովրեւելով, անուշ վարքով անոնց հետը կապուեցան, և նորանոր արուեստներ բռնելով, բնական տաղանդնին բանեցընելով շատ խեր ըրին ժողովրդեանը՝ ընտոր ալ իրենց. այնպէս որ ռուսաց տէրութիւնը և տեղոյն մեծերը իրենցմէն շատ

դո՛հ ըլլալով մե՛նծ սէր և պաշտպանութիւն վրա-
նին ցըցուցին . որոնց հովանաւորութեամբը՝
աղատ Ֆրանսայու վրդովմանց և սասանու-
թեանց՝ խաղաղ երջանիկ կենօք մը կապրէին .
ընտոր ալ ամէն տէրութեան և ժողովրդեան
մէջ գացող դաղդիացիք խոհեմութեամբ և ծան-
րութեամբ վարվելով շատ օգնութիւն և ընդու-
նելութիւն գտան : Այլ որովհետեւ մեր պատ-
մութիւնը Վօսքա գտուող դաղդիացւոց վրան է,
և հոն մասնաւոր մէկ երեւելի աղնուական ըն-
տանեաց մը վրայ, և անոնց դլխին եկած ող-
բալի դիպուածքները, թողլով միւսները՝ հոն
կըհրաւիրենք ձեր մտադրութիւնը : Եղաւ որ
երբոր 1811ին մե՛նծ Նարօլէօն դաղդիացւոց
կայսրը, մե՛ծ Աղեքսանդր ռուսաց կայսեր դէմ
պատերազմ բացաւ, խոհեմ և անխոհեմ պատ-
հառներով, որուն հետեւանքները՝ բոլոր Եւրո-
պիոյ սասանութեան, և իրեն կործանմանը առիթ
և վերջին սահմանը եղաւ : Արդ՝ երբոր առ բօթ
խապարը Վօսքա դաղդիացւոց ականջը հասաւ,
վախցան արամեցան շատ, թէ ռուսաց տէրու-
թիւնը ընտոր պիտի վարվի իրենց հետը : Այլ
նա ամենեւին խիտտ հրաման մը, ծուռ նայիլ
մը իրենց վրայ չխցցուց, այլ ընտոր առաջ վերա-
բերութիւննին և առուտորնին իրենց հետը շա-
րունակեալ կերթար : Բայց երբոր դաղդիացւոց
գօրքը քանի մը ամսրվան մէջ տէրութենէ տէ-
րութիւն առաջ վաղելով Ահհաստան անարդել
մտան, և Սմօլէնքս քաղաքը՝ որ ռուսիային

սահմանին դիտին էր առին զարկին յաղթեցին ,
առասայ բանակը վախուցին , որ անկէ ետև Մօս-
քային վրայ գալելու ճամբան բացուեցաւ հա-
մարձակ , ան ատենը ահուդողը բռնեց ' հոն
բնակիչ գաղղխացիքը , ինչ ընեն առ յաղթովոյ
զօրաց և ժողովրդոց քէն առնելէն խալսելու ,
որոնց գոռողութիւնը ' բարձրը արծիւ դրօշակին
տակը Նարօլէօնին ճղմընցաւ . որ պարձանքն էր
և փառք գաղղխացոց , որն որ վեր բռնելով հինկ
հարուր հաղար կտրիճ զօրք առանց շունչ առնե-
լու կըքալէր Մօսքային վրայ կըլլելու :

Մօսքային քաղաքապետը քօնդ Աօսթօփչին ,
գաղտուկ խորհուրդով ի հարկէ իր տէրութեանը ,
առանց կասկած մը տալու և խմայընելու ժողո-
վրդեան իր ստակալի դիտմունքը , ծածկարար
պատրաստեց հաղըրվորեց քաղաքին հարու-
րաւոր կողմը լուցկիք (խունտախներ) քաղաքը
մէկէն ի մէկ ' ամէն դիպց կրակը տալու... Սհա
լըմընցաւ շիլըմընցաւ , հրաման հանեց որ ռուս
կողմերը , շուտով թողուն աներնին տեղերնին ,
զօրաց հետ քաղաքէն ելլեն . բայց օտարականք
և գաղղխացիք մեան տեղերնին հետերնին չի-
խառնուին : Նւ ամէն զնդաններուն դռները բա-
ցուի , դողք , աւաղակք , չարագործք երիկ մարդ
կնիկ մարդ ազատ ըլլան ելլէն քաղաքին երեսը ,
որոնց ձեռքի տակէն հրաման տուեր էր ' որ
բռնկցընեն լուցկիկքները , հրդեհի տան քա-
ղաքը :

Մտմտան մէկ մը որ յանկարծակի առ շիտթու-

Թիւնը և փոփոխութիւնը երբոր եղաւ, քաղաքը պարպուեցաւ, չարշի փաղար գոցուեցաւ. հոն մընացողները մընացին առ չարագործաց ձեռքը, որ ուղածնին չուղածնին ընեն... Զորս իբրև գործիք մը վրէժխնդրութեան պատժելու թողուց գաղղիացուց վրան, որ սրտանց չուրախանան, իրենց ազգին յաղթութեանցը համար : Ա՛րպիտի կըսեմ ահուդողի մէջ ընկան ասոնք, մտմբտա մէկ մը նվ փափուկ սիրտ ունեցող : Այլ բաղդը իրենց օղնեց առ առջի բերանը, առ առաջին փորձանքէն խալսելու. որովհետև գաղղիացուց բանակին առաջ քալող զօրքը հասաւ մտաւ քաղաքը մէկ դռնէն, որ մէկալ դռնէն սուսաց վերջապահ զօրքը տակաւին կելլէին, որոնց ետեւէն հասան սաստիկութեամբ թօփով սրով և քշեցին պարիսպէն դուրս հեռու հեռու ինչվան իրիկուն. և բանակը հեղեղի պէս՝ քօսերու և ծնծղաներու գոչումներով մտաւ քաղաքը բռնեց ամէն կողմը : Այսպէս խալսեցան բնակիչ գաղղիացիք առ զնդանէն պսոզկած անօրէններուն կատաղածութենէն :

Նոյն գիշերը՝ որ Նարօլէօնը մտաւ Մօսքա, և շխտակ դնաց դէպ ի Քաէմլին, ան ծածուկ պատրաստուած սատանի հնարքով, ան դժոխային կրակը ամէն դիաց բռնկեցաւ մի՛ քաղաքին մէջ անհնարին սաստիկութեամբ : Ա՛վ, և ընտօր և ո՛րը մարէն... : Նրբոր հասկըցուեցաւ՝ որ ասոր դէմը առնելու բնաւին հար մը չիկայ, թողուցին առ լատիլիզող բոցերուն. որ երկրիս

վրայ դժոխքի վիշապներուն պէս երկըննալով՝
դէպ ի երկինքը մուխ կըլփախէին ինչվան որ այլ
նիւթ և ճարակ չըղտնալով՝ ինքնիրմէն սըմքի
և մարի: Նարօլէօնը իր պահապան զօրքովը թո-
ղուց Ֆոէմլինը ելաւ քաղաքէն դուրս քիչ մը
հեռու պալատ մը կար հոն նստաւ. ընտոր ամէն
զօրքը և բնակիչք, տներնին տեղերնին թողու-
ցած ընտոր որ կրցան հեռանալ պատասպարվիլ
բաց տեղեր որ հողինին ապրեցընեն՝ չերին :

Սա եղաւ ան ատենը անհնարին շփոթութեանց
խառնակութիւն մը, որ ատ հաղարաւոր չարա-
գործք տները մտան թալլեցին կոտորուցին կե-
րան խմեցին և չըրածնին չխմընաց անարգել :
Ձորս հինկ օր երեւէն մրկեւէն մխեւէն ետև աս
կրակը, տները, խանութները, մաղաղաները և
բոլոր բովանդակ չարշի փաղարը, ուր ամիսներ
ով ապրելու պաշար կըղտնըվէր բոլոր զօրաց՝
ամէնը մոխիր կտրեցաւ՝ մարեցաւ : Տես հիմա
ատ դաղղիացի բնակչաց վիճակը, որք օր մը
առաջ, ամէն բարեօք լցուած էին : Աեր խում,
սրտերնին բացուած ամէն կերպով, որոնք աս
խռովութենէ շփոթեալ գրեթէ իրենց վրայի
լաթերով փախեր էին տներնէն. ընկան մնացին
երեսի վրայ աղքատ հացի կարօտ, որք զինուոր-
ներէն մուրալ սկսան իրենց հարկաւոր ուտե-
լիքը... Ի՞նչ սրտատոռչոր վիճակ : Նարօլէօնը
լսելով աս բանը՝ որ ասոնք իր պատերազմին
պատճառաւ ընկան աս խեղճութեանը մէջ,
հրամեց օֆիշիալներուն, որ ասոնց ուտելիքը

Թահինը պակաս չընեն ընտոր դինուորացը :
Այլինչ օգուտ առ խելքէ մտքէ դուրս փորձանքը
կրակին որ եղաւ իր բանակին վրայ . մարդու կա-
րողութենէ դուրս էր ասոր ճարը դանալը և
շակելը :

Հոս Մօսքա բնակողներուն մէկն էր աղնուական
քօնդ ար Սէնվիլը, որ Ֆրանսայու խառվութենէն
փախեր էր — որուն ցաւազին սրտակոտոր քա-
շածները հոս կըսկսիմ պատմել — իր ընտանիքն
էին՝ իւր կինը, քսանուերկու տարեց կտրիճ մանչ
զաւակ մը Հանսի, և աղջիկ մը տասներութը
տարւան Աուիզա անունով : Քօնդը սրտանց
թագաւորական էր, կըսիրէր Պուսպօն դաղղիոյ
թագաւորաց ցեղը, և կատեր բոլորովին ան
ժողովրդեան ապստամբութիւնը, որք անոնց
աթոռը կործանելով, Աուի ԹՁ թագաւորին դլուխն
ալ կտրեցին : Բայց ետքէն ետքը Նարօլէօնը
որ անոր տեղը աթոռը բռնեց, թէպէտև անոր
կողմը չէր սրտանց, և զանի չէր փրէր, սակայն
քօնդը կըզարմանար անոր պատերազմական ու-
շխմութեանը վրայ, և վարչական խելքին, որ
կարգի կանոնի դրաւ դաղղիոյ ժողովուրդը : Ազա-
տութիւն ունէր ինքը ան ատենը, երբ որ ուղէք
Փարիզ իր հայրենիքը կրնար դանալ . բայց
Մօսքա տարիներէ հետէ առօք փառօք սովրած
ըլլալով, և իր բանը գործքը աղեկ մը շակելով,
կուղէր կեանքը հոն անցընել : Նր Հանսի զաւակը
վառվառն աղգապանձ դաղղիական ողիք ունե-
նալով, ատեն ատեն երբ Նարօլէօնին յաղթու-

թեանցը խապարը ահանջը կըհասնէր կուրա-
խանար վեր վեր կիյնար սիրտը, չէր սղմէր կե-
ցած տեղը : Ետե՛ս առ ինչ դժբախտութիւն է
կըսէր, որ ես չեմ կրնար ան ազնուականաց
զակատոցը հեռ ձեռ երթալու՝ որ փառք՝ և մեծ
անուն ընեմ մեր տանը : Եսկ տանտիկին մայրը՝
նչ իր երկանը կարծիքին, և նչ իր զակին յօժա-
րութեանը չէր հասնէր, ան երջանիկ մեր տեսած
օրերը կըսէր՝ մեր օրինաւոր թագաւորաց ատենը,
որ սպաստամբութիւնը խանդարեց, մէյմալ տես-
նելիք չունինք, տեղը դո՛ւյ մի պիտոր, նչ եր-
բէք :

Նուիզան՝ աղջիկը իր սիրական մօրը խելքովը
կըքալէր, անոր ըսածին և կարծիքին միշտ
հաւանութիւն կուտար : Արովհետեւ ան մայր մըն
էր հազուադիւտ, որ ամէն կերպ ուղիղ դատմունք
կրթութիւն և կենաց վարմունք հողեւոր և քա-
ղաքական՝ որ մանկուհիներուն Փարիզ կուտան,
իրեն խօսքով և օրինակով սովբեցուցեր էր :
Ուստի առ Նուիզան որքան որ խելքով կատարեալ
էր այսպիսի բարեպաշտ և դիտնական մօր մը
ձեռքին տակը, աչքին առջեւ մենծնալով, այն-
քան ալ իր տեսքը, շարժմունքը, վարմունքը և
համեատութիւնը, իր հողւոյն կատարելութեանցը
վրայ, աննման աղջիկ մը ըլլալուն ձիրքը կը-
փայլեցընէին. այնպէս որ դինքը տեսնող դրացի
բարեկամուհիք պարծանք աղջկանց ես կըսէին :
Բայց այսքան սղմիւ և փափուկ յատկութիւնք,
որ պահուած էին անտարակոյս մեծի և երջանիկ

ապագայ վիճակի մը՝ օգուտ չըրին, երբ ձախոր-
դութիւնք և դժբախտութիւնք վրայէ վրայ եկան-
որ սկստ առ Մօսքային հրկիւղութենէն, և
լըմընցաւ ի գերեզմանի՝ քանի մը ամսուան մէջ :

Աս կրակը այսպէս քաղաքը ուտելէն մաշելէն
ահուելի աւերակ մը ընելէն ետև՝ քօնդ Սէնվիյլը
իր պալատը եկաւ որ իրեք կարգ շինուած էր,
վերին երկու կարգը երեք էր, այլ դեռնի վրա-
ինը՝ որ պինդ և ամուր քարէ շինուած էր՝
մըրկէր մընացեր էր. այնպէս որ իրենց սղմելու
չափ խղճարար հերիք էր, բայց ամէն բան կո-
ղտպատած երած, հող ու մոխրով լցուած մոխ
հտտած, աթոռ մը չէր մընացած նստելու : Աս
իրենց տանը այսպիսի խեղճ վիճակը տեսնելով,
որ նորանց շինելը և կարդատորելը կարելի չէր,
ընտօր սրտերնին կըկարտէր : Բայց երբոր միտք
բերին՝ որ ողջ առողջ ամենքնին մէյ տեղ են,
և բռնութիւն մը՝ մանաւանդ կնքտոց վրայ չըլ-
լալուն, որ շատ կըկասկածէին առ խռովութեանց
ատենը, բարերար Սատուճոյ միսիթարեալ շնոր-
հակալ կըլլային : Քանի մը օրէն Նարօլէօնը որ
դարձաւ Քաէմլին, ուր շատ մնաս չէր ըրած
կրակը. կարգ դրաւ դօրաց և գնդից և կանո-
նատրեց որքան կրցաւ, որ աս փորձանքը խառ-
նակէր էր. և քաղաքին զանազան դիէրը նստե-
լու պահելու հրաման տուաւ : Քօնդին տունը
ընտօր որ ըսինք երեք կարգ, բայց դեռնի
վրայի շինուածքը թէպէտ և աւերակ, քանի
մը սենեակ կար բնակելու : Ահնցի մենձ ճէնէ-

ուայր և իրեն օղնականը աղնուականք՝ օֆի-
չեալներով՝ եկան տեղ ուղեցին : Քօնդը մեծ
սիրով դանոնք ընդունեց, վասն զի պէտա ունէր
անոնց պաշտպանութեանը այսպիսի խառնակ
ատեն, և անոնց հետ կերակրելու ընտանիքով՝
որ իրենց քիչ բաղդատորութիւն չէր :

Հանտին՝ կարին արդին քօնդ Սէնվիլլին, առ
օֆիչեալներուն հետ մէկէն սիրով կապուեցաւ,
որոնք կըպատմէին իրեն պատերազմական
կրտսէութիւններ, և իրենց ըրած քաջութիւն-
ները թշնամեաց դէմ, զբընկելով իրեն, կտրծ-
քերնին կախած պատուոյ նշանները : Հանտին
խպնելով կարմրելով մտիկ կընէր ասոնք, որ
ինքը ևս մընացեր էր այսպիսի երեւելի պատիւ-
ներէն և փառքէն : Վերջապէս այնքան թունա
կըաւ սիրտը՝ որ հօրը վրայ դնաց ընկաւ, շատ
աղաչելով թախանձելով համողեց, որ ալ չար-
ղիլու զինքը պատերազմական ծառայութեան
մէջ մտնալ և զինուոր դրուիլ : Բայց եկն տես
հիմա մայրը և քոյրը, որ դէմ կըդնէին չէին
ուզէր, իրմէն բաժնուիլը և զլիններնուն եկած
փորձանքէն աս եւել մեծ կըսեպէին : Չէին զիտէր
խեղճերը, որ տակաւին ինչ բաժանմունքներ
պիտի ըլլան : Օֆիչեալները Նարօլէօնին իմա-
ցուցին, և տարին առջևը Հանտին, որ շուտ մը
իրեն սուլիօքորնան պատուոյ աստիճանը տուաւ
ձիաորաց դնդին մէջ, և թուղթ մը՝ որ երթայ
Մուրատ ճէնէռալին բանակը : Քանի մը օր մնաց
ճնողացը քովը, ինչվան որ մենձ խոսք մը

զօրաց պատրաստուեցաւ քաղքէն ելլելու՝ որ
երթան Մուրատին քով: Ասան զի ան խաղաք-
ները զիշեր ցորեկ խումբ խումբ ման կուգային,
դրսերը որ կարելի չէր քանի մը հողուով ճամբայ
ընել մէկ զիէն մէկալ տեղ որ ասոնց ձեռքը
չիյնան: Ուստի օրը որ եկաւ Հանուին իր ծնողքէն
բաժնուելու, ինչ արցունքներ, ինչ դրկախառն
պլլլըվելներ, մանաւանդ մօրը և քրոջը՝ որ
չխալատմուիր: Մուցան իրենց հարստութենէն
հանդատութենէ վար ըյնալը, մէկէն մէկ խեղճ
աղքատ կարօտ մընալը, և աս ցարը սրտերնին
բըզիկ բըզիկ ըրաւ: Ասան զի ասոնք ամէն իժիր
երջանիկ խաղաղ ամէն զիաց ապրելով, չէին
խնայած ինչ ըսել է ցաւ և կակիժ, սիրելիէ մը
բաժնուիլ, մանաւանդ այսպիսի պարագայի մը
մէջ որ մէյմէկու մխիթարութեան կարօտ էին:
Ինչ որ է նէ տասնըհինկ օր մը այսպէս տրտում
տխուր կուլային, ինչվան որ թուղթ առին իրմէն
որ ողջ առողջ հասեր է երթալու տեղը, և քիչ
մը մխիթարուեցան:

Ան օրերը հողի առնելու խաղարմալ ելաւ, թէ
Նարօլէօնը խաղաղութեան սլայմաններ զրեր է
Սղեքսանդր կայսեր աւսաց, որ զանոնք ընդու-
ներ է շատ հաճութեամբ, և շուտով հաշտութիւն
պիտի ըլլայ. այնպէս որ երկու զիաց թշնամու-
թիւն և ծեծը դադրեցաւ, և զօրադլուխք եր-
կուց կողմանց մէյմէկու տեսութեան կերթային
կուգային: Յայտնի բան մըն է թէ ընտօր ամէն
երես զուարթացաւ, և ամէն սիրտ ուրախացաւ,

ընտոր ալ առ քօնդին ընտանիքը : Բայց Աղեք-
ասնդր կայսեր հաստատուն կարին պատաս-
խանը ուշացընելուն, և Փլաթօֆ և Քութուզօֆ
զօրապետաց շատ մը քաղաքավարութիւնքը և
ձղձղելը՝ այլ վատ ու նենդժոտ դիտմունք կը ծած-
կէին, և ան էր որ ատեն վաստկելով՝ օսման-
ցուոյ դէմ ունեցած զօրքը, և այլ տեղերաց հոն
հասնին, որ անթիւ կորսնցուցած զօրացը կարգը
լեցընեն և ուժովնան :

Հոկտեմբերի 18ին առաւօտը, ռուսք առանց
խնայընելու և խապար մը տալու՝ թէ զէնք դա-
դրեցընելու օրը (վատէն) լրմնոյաւ. ձեծերնիս
ձեծ է ըսին, ամէն դիտոյ դադդիացուոյ վրայ վաղե-
ցին : Աս խարդախութիւնը շիտթցուց առջի բե-
րանը դադդիացուոյ բանակը. բայց շուտով ասոնք
ի կարդի մտան, և ետեի զօրքը վրայ հասնելով,
ինչվան իրիկուն սատարիկ պատերազմեցան, այլ
հարկաւորեցան դադդիացիք ետ քաշուիլ, և
ռուսք առաջ եկան, ասոնց տեղը բռնեցին : Աս
ձեծը եղաւ հոն, որ քսան Վիտօ Մօսքայէն առաջ
գացեր էին, Մուրատին բանակին դէմ, որ շուտ
մը սուրհանդակ սուրհանդակի վրայ, խապար
հասցուց Նարօլէօնին — թէ ռուսք յանկարծակի
վրանիս բրթան ձեծ սկսան հետերնիս — որ նոյն
միջոցին ձին հեծած Քոէմլինին դաշտը զօրքը
աչքէ կանցնէրկոր : Ասոր դարմանալը՝ բար-
կանալը մէկ եղաւ, — աս խարդախութիւն դաւա-
ճանութիւն չէ նէ, ինչ է կանչեց... դիտեմ որ
ռուսք՝ վարպետութիւն պատերազմի կըսեն

ասոր — : Արևիկատար թողուց հանդէսը դօրաց ,
և քովիններուն հետ քիչ մը խորաթելէն ետև ,
դարձաւ հրաման տուաւ դօրաց — թէ հաղըր-
վորեցէք, վաղը քաղաքէս 19 հոկտեմբեր ամէնքս
կելլենք կըքալենք թշնամեաց դէմ — :

Ս.ս հրամանը մեծ և անհնարին տարակու-
սութեան մէջ ձգեց Մօսքա բնակող դաղդիացիքը,
թէ որ հոս մընանք ըսին արդէն բանտէն ելած
չարագործք վրանիս պիտի ըյնան , և յանկարծ
ոուսքն ալ դալու ըլլան , մենծ չարչարանաց ու
փորձանքներու պիտի հանդպինք , թէ որ մեռնե-
լէն խալտելու իսկ ըլլանք , մանաւանդ առ բօնդը
որ իր տղան դինուոր տուեր էր դաղդիացուց :
Թէ որ դօրաց ետեւէն քաղաքէս կելլենք կըքալին ,
անոնց հետ ինչ վտանգներու մէջ պիտի ըյնանք
անօթի ծարաւ անտուն (տէտիրկին) առանց հա-
ղուտի առ ձմեռը սկսած ատենները որ սուրէ
հուրէ աւելի մեզ կըմեռոցընէ . սրդին դառնանք ,
ինչ ընենք . . . Ա.երջապէս եղաւ ըլլալիք ըսին ,
անոնց հետ ապրինք անոնց հետը մեռնինք :
Ուստի ունեցածնին մէյմէկ խուրձի մէջ ծրարե-
ցին , բան մըն ալ մնացերէր մի խեղճերուն
կըքալէն և դողերէն , շալկուտրեցան ելան դօրաց
ետեւէն . այլ ընտո՞ր միշտ ոտքով պիտի քալեն
կնիկ մարդիկք և տղայք . վասն զի կառքերը
բեռնաւորած էին ի ծառայութիւն դօրաց պի-
տանի կարասեօք (խափխաճախ) այլ ուրիշ ո՛չ
կառք ո՛չ ձիանք կըդտնուէին . միայն Սասուն
ողորմած է ըսելով համբայ ընկան : Բօնդ Սէն-

վիլյն ալ պարտաւորեցաւ ըստ օրինակին իր աղ-
գայնոցը երթալ հետերնին, կնիկը և աղջիկը
հետը առած, քիչ մալ ծոցը ստկով :

Ահայի ճէնէսաւը՝ որ քօնդին տունը միշտ բնա-
կեցաւ քանի որ Վօսքա էր, և ճանչցաւ ընտա-
նեաց աղնուութիւնը՝ որ զիրենք վտանգներու
մէջ կը ձգեն, և քալելով չյօգնիլը անկարելի
բան է, առ փափուկ մեծցողներուն, հրաւիրեց
զասոնք որ իր մէկ կառքին մէջ մտնան, որն որ
ընդունեցան մեծ շնորհակալութեամբ : Երբոր
քօսերը զարկին, վտղերը դռնացին, սրպիտի
սասանունս և վրդովմունք առ հասարակ ամե-
նայն հողուոց, ան բանակին անհատնում կառքերը
բեռնաւորած կարասիներով՝ երբ Վօսքայէն
ելան, և ան երեսնին կախած շալկուորած
փախչողներուն խառնակութիւնը և շփոթու-
թիւնը որ կառքերուն քովէն կը քալէին, ո՛վ
կրնայ գրել կամ պատմել : Բայց քիչ մը եր-
կննալէն ետև, գրեթէ ամենքը գէշ աղեկ, ան-
կառքերը մտան՝ սխմուեցան :

Քանի մը լիեօ որ առաջ դացին, մէյ մալ տես-
նես երկինք գետինք որոտաց թնտաց սոսկալի
դռուսներով : Երար անցան ամէնքը մէյ մէկու
հարցընելով, թէ առ ինչ պիտի ըլլայ : Քիտցող-
ները ըսին, թէ Նարօլէօնը Քռէմլինին ներքևը
ական հատեր է (լաղըմ) պարութով լցուած, և էն
ետևէ քալող դօրաց հրամեր է որ քաղաքէն
էլնեննուն ատենը կրակը տան. իբրև մընաս
բարով մը առ հին թաղաւորական ուսաց քա-

դաքին, որ ինքը իր ձեռքը հինգ օր դան երեց,
իր դադդիացի թշնամին, մէկ վայրկեանի մէջ
բերդն ալ կործանեց: Ան ատենը ատ բնակիչքը՝
որ դօրաց կտուէն կերթային, կըսէին, աղէկ որ
թողուցեր ելեր ենք քաղաքէն, հոն մընայինք նէ
ինչ պիտի ըլլայինք, աւերակաց տակը պիտի
թաղուէինք:

Նարօլէօնը արտորաց, վասն զի միտքը դրեր
էր, որ շուտով առաց վրայ հասնի դարձուի
յաղթէ, և Նիթվանի դաւառները քալէ, ուր որ
պատերազմունք չէին տրած վեր վար ըրած, և
ամէն ապրուստ կըդտնուէր, հոն ձմեռը անցընէ
բանակովը: Այլ թէ առաց դօրութիւնը աւելի
մենծ դիմացը ելլելու ըլլայ, իր ետ քաշուիլը
անդիերէն ի դործ դնէ, որ շատ նեղութիւն չի-
քաշէր ապրուստի կողմանէ: Աս մտքով ատ
շարժմունքը պտոյքը իր դօրացը ըրաւ, ինչվան
ան արխնաւոր դարհուրելի պատերազմին օրը՝
որ եղաւ Մալօժառօսլավիչ ըսուած տեղը, ուր
անհամար դօրք և մեծամեծ ճէնէռալք ընկան
երկու կողմանց:

Հոն իմացաւ Նարօլէօնը, այլ ինչ օգուտ ու-
չէն ուշ, որ մենծ սխալմունքը եղաւ 1811ին: Պէտք
էր իրեն որ ձմեռը բանակով Նահաստան
անցընէր, առաջ չերթար... հոն իմացաւ որ այլ
չէր կարելի առակերը նորանց դարձել, և ան
տեղերաց իրեն ետ քաշուելու, ճամբայ բանալ,
և հոն տեղերը ուշանալը՝ իրեն բռնուելուն և
բոլոր բանակին կորուստ և մահ էր անտարաւ:

կոյս : Աւստի հրաման տուաւ եւս դառնալու ան
ճամբով՝ ուսկից որ անցան Վօսքայի վրայ եր-
թալովը, որ աւերակ անապատ եղած էր ծեծին
պատճառովը :

Առջի օրերը օդը եղանակը, թէպէտ նոյեմբեր
ամիան էին մտած, շատ աղէկ էր. ցորեկը աղուոր
արևը զիւրենք կըլուսաւորէր և գիշերը պայծառ
աստղերը. և դօրաց հանգչելու գիշերուան
տեղիքը, քիչ մը կրակ հերիք կըլլար. բայց
ապրուստ ուտելիք սկսաւ սլակսիլ : Եւ ռուք որ
ետեէն և ամէն կողմանց զինեալ կուգային,
քշեցին ձգեցին դաղղիացւոց բանակը բոլորովին
ան տեղիւնքը, որ ուտելիք խմելիք, և խոտ
ձիերուն ամենեին չէր գտուէր. ուսկից քանի մը
ամիս առաջ անցեր էին աս անհուն բանակքը, և
հատուցեր էին ամէն պաշարքը :

Մէյ մալ աս անօթութեանը վրայ ան հիւսի-
սային պաղ և սառոյց հովը՝ փչեց մի, որ եր-
կինքը մութ և տխուր երկաթ կտրեցաւ, և
սառած ամպերով կապուեցաւ, և ձիւն բուք
երկրիս երեսը լեցուց քանի մը թանաչափ բարձ-
րութեամբ, որ այսպիսի ձմռան խոտութեան դաղ-
ղիացւոց բնութիւնը չէր սովորած : Աւր թողունք
ան խօղախներուն փորերնին կուշտ, կանակնին
փոստով տաք, մէկ ձեռովնին նիղակ մէկալին
հրաղէն յանկարծ յանկարծ վրանին վաղելը,
մանաւանդ եւս մընացած բեռան կառայը վրայ,
թալլելու դերի ընելու :

Ան ատենը բանակին կարգը կանոնը եզձաւ

արեցաւ, հալատակութիւն հնադանդութիւն
մտադուեցաւ, ով որ կրցաւ կառերուն վրայ ցաթ-
կեց կանակ կոնկի նտուելով սխմըւելով որ ցրտին
դիմանան, բայց առ կառերը քանի դնաց ետեկ
ետե պակսեցան, ձիանք անօթութենէն և
ցրտէն մեռնելնուն համար, որ Վօսքայէն ելած
խեղճ բնակչաց մեծ մասը հարկեցան տաքով
քալել ան ձիաներուն մէջ :

Գանք հիմա առ քօնդ Սէնվիլլիին ընտանեացը.
որ ճէնէռային կառովը կերթային, ուր կար
հաղչելու փոսթէր, և բառական ուտելիք՝ որով
դիրենք կրպատասպարէին, և ձիանքը էփաղեկ
կըքաշէին : Բայց ասոնց աչքին առջեր, ինչ
խըշխշալու տետարանքներ, որ իրենց ճանչուոր-
ները կրտեսնային ձիաներու մէջ տապըլտկած,
և դինուորք և ձիանք չորս դին սառած ընկած .
մանաւանդ ան տեղաց անցընելնուն առենը,
ուր վաթսուն հազար դօրք մէկ դիշերվան մէջ՝
ձիաներուն մէջ փռուած ցուրտէն փայտ կտրած,
որոնց մէկուն դաղչելու որ ըլլար մէկը, պինտ
մեռմեռ քարի պէս ձայն կուտար... Ենչ ցառ ինչ
կակիծ կըքաշէին լալով հեկեկալով ասոնց վրայ՝
որոնց օղնութիւն մը ընելու ճար մը չիկար : Աս
դժած սրտերնին ի հարկէ ալ կըդողդղար, թէ
արդեօք մենք ալ առ խեղճերուն պէս պիտի մի
մեռնինք : Աս մտաւանջ մտմտութեներուն վրայ
իրենց Հանախին ինչ ըլլալը, ուր կենալը
մտվընին կիյնար, ողջ է, վիրաւորած է, սա-
տեր է ըսելով : Բօնդին սրտին կակիծը ցառը

իրեն ընտանեացմէ պակաս չէր, այլ ծածկելով
կրցածին չափ անոնց սիրտ կուտար, որոնք ար-
դէն իրենց վիճակին վրայ յուսահատութեան
մէջ ընկեր էին :

Քանի դնաց աս անդուծ խօղախներու թալլե-
լու եռանդը վառեցաւ, պահվտած ձիւնաւոր ան-
տառներու մէջ, երբոր աչիւնին կը կտորէր, կը ակի
պէս՝ բեռն տանող կառաց վրայ կուգային կը-
ղարնէին կըմեռոցընէին կըթալլէին, և նոյն
արագութեամբ կըփախչէին անյայտ կըլլային
իրենց բուները, սպասելով հոն այլ ուրիշ որախ
մը : Բայց երբոր յանկարծ կըտեսնային՝ որ ան-
դիէն ասդին կուգար խումբ մը զօրաց դադդիա-
ցոց, ամէն բան կըթողուին կըսարդէին իրենց
անտառները : Արդեօք խալլածին մի պիտոք
ասոնց ձեռքէն, մեր աղնուականքը՝ որ ընտոր
լսինք, ճէնէսալին կառին մէջ կըկտած որտեղ-
նին կուտրած կամացուկ կամացուկ կըթալլային :

Ահա եղաւ օր մը որ աս դադանները յանկար-
ծակի չորս դինին բունեցին առին : Քօնդը որ
տեսաւ եղածը ցաթկեց մէկէն զէնք առաւ որ իր
ընտանիքը պաշտպանէ մինչև ի մահ : Բայց
խօղախները վրան ընկան զէնքը ձեռքէն առին :
Անքտիք վախերնէն կանչվառել մը ճշվառալ
մը որ ըրին, աս անօրէնները ձայնէն իմացան՝
որ կնքտիք կան հոն, մէկէն լիրբ մտիւնին ար-
թնցաւ, չուղեցին հոն բան մը ընել ասոնց, ըսին
կառը վարողին՝ որ ձիերը դարձնէ քըշէ իրենց
պահվտուկ տեղերը, և իրենք կառին չորս դին

սառած կը վաղցընէին ձիւներուն մէջ դէպ ի եղած տեղերնին : Մտմտան մէջ մը աս ընտանեաց զարհուրելի վիճակը, որ ողորմած Սասունի կը կանչէին, և երկնից սուրբերը կերդմնցընէին : Ան միջոցին յիսուն դաղդիացի ձիաւորք հետուանց երեւցան, որոնց Նարօլէօնը ծառայութիւն մը յանձներ էր երթալ ընելու : Սասնք երբոր տեսան կառ մը ճամբէն դուրս ելած կերթար ձիւներուն մէջ, խօզախներով պաշարուած, ձիերնին շուտ մը դարձուցին ասոնց վրայ վաղելով, ասոնք ալ կարատորային որ մէջ մը կառը իրենց բունը խօթեն, բայց ձիաւորք հասան ասոնց վրայ և քառասպիներնին պարպեցին, որ մէկ քանին վիրաւորեցան ընկան, իսկ մէկալները տեսնալով որ ալ յոյս չիկայ գէշութիւննին կատարելու, զարկին նիզակներով խոցոտեցին կառը քշողը և ձիանքը՝ որ ընկան փռվեցան, և իրենք սկսան փախչիլ. այլ ձիաւորք ետեւնէն ընկան, գրեթէ դամենքը մեռուցին : Հիմա ատ կտրիճները եկան նայելու թէ ինչ է ատ կառը, և ո՞վ կայ մէջը. մէջ մալ ինչ կը տեսնես, աս Հանսին ձիաւորաց օֆիչեալը կը ճանչնայ իր հայրը մայրը և քոյրը՝ որ սարսափեալ թմրած նստեր էին կանսին մէջը, ասոնք ալ Հանսին ճանչնալով, սրալիսի տրտմութենէ, սրալիսի ցնծութեամբ լեցուեցան, ինչ լալով գրկելով պաղտուիլ, ինչ խօսքեր, ինչ շնորհակալութիւններ որ մէկզմէկ տեսան, և ատ փորձանքէն խալսեցան, ատ աննման դաւկին կտրճու-

Թեամբքը, ո՞վ կրնայ պատմել : Քօնդը՝ որ մէկ
շիշէ ձղի (ռախի) ունէր քովը որ մասունքի պէս
կըպահէր, խօղախներուն կոկորդը երթալուն
տեղը, հանեց մէյ մէկ քիչ աս հեծելոցը բաժնեց
մեծ շնորհակալութեան խօսքերով, որ իր զակին
հեա մէյ տեղ, իրենց հողին՝ անհամեատութենէ
և մահուանէ խալսեցին : Աս խնտումը ուրախու-
թիւնը երկայն չիքշեց, վայրկենական եղաւ, և
իրենց կենացը մէջ ետքինը, որ տրամութիւնք
և ձախորդութիւնք՝ դիրենք պիտի պաշարէր,
ինչվան ետքի հողի տալը : Ասան դի Հանտի
զակնին ըսաւ, թէ շատ ուշացայ ծառայութիւնս
կատարելու, խօսելու ատեն չունիմ, պէտք է
որ ձեզմէն բաժնովմ երթամ պարտքս ընելու,
և սիրով կարօտիւ մէյ մէկու գրկէն հաղիւ դա-
տուեցան, և ձեանքը վաղցընելով ելան դացին :
Ասանք հիմա իրաւ որ մէկ մենծ փորձանքէն
խալսեցան. բայց դիմացնին կեցեր են կրկին
կրկին թշվառ ձախորդութիւնք : Ասաը վարողը
և ձիանքը աչմներնուն առջև մեռէր կեցեր են,
ընտօր երթան հասնին խառնուին իրենց ճան-
չուորներուն հեա, իրենք ստքով շալկուորած
քալողները որ կըմեղքընային, իրենք ալ հիմակ
անոնց վիճակը խղճութիւնը ընկան, ինչ ընեն :
Ուտի կոնակնին շալկեցին, ինչ որ հարկաւոր-
ներէն կրնային, և մէյ մէկու սիրաւ և յոյս տալով
արտորանօք թեւ թեւի պըլըած կերթային մէկ
միլ մը հեռու դեղ մը, ուր դիտէին որ բանակը
հոն պիտի իջնայ : Ենչ որ է նէ փորերնին

անօթի, ոտնիս սառած մութնումութուն հոն
հասան : Այլ ուր գտնեն սենեակ մը ծակ մը՝
ուր մտնան հողի առնեն : Առաջուց հոն հասնող-
ները ամէն տուն լեցուեր էին, որ ասեղ ձգելու
տեղ չիկար, և ետեւէն անհամար եկողները
բայը մընացին ան ցրտուն և սառոյցին : Քեզ
քօնդը ասդիս անդին ընկաւ, ճորով մէկ հրէի մը
տուն դաւաւ, որուն ձեռքը սակի լեցընելով հոն
մէկ նեղ խուց մը մտան, ուր որ արդէն զինուորք
լեցուեր էին : Ան գիշերը, ան դուրսը մընացող
բազմութիւնը ըսինք, տներ տեղեր փլցուցին
երեցին որուն կրակովը տաքնան : Աս խառնա-
փնդոր աղմուկներուն և շփոթութեանց մէջ
ասոնք ընտօր հանգչին, ընտօր քուն ըլլան...
Առաւօտ եղաւ ուշանալ չըլլար պէտք էր որ
ճամբայ ելլեն իրեքին երեսն ալ ընկած սրտեր-
նուն հաշուկ և մաշուկէն, և երբոր սկսան գեղէն
դուրս ելլել, տեսան մենծ բազմութիւն մը գետնի
վրայ քովէքով պառկած և կէս մարած կրակ մը
մէջ տեղը, ինչո՞ւ ըսին ասոնք ճամբայ չեն
եւած. մօտեցան, ինչ կըտեսնես, ամէնը փառ
կտրած... Ո՞ր քարէ սիրտ աս ողորմելութեան
կըղիմանայ : Ինչ որ է նէ քալելով կերթային
ձիւներուն մեռելներուն վրայէն անցընելով և
տիկին մայրը՝ ալ չեմ գիմանար կըտէր ոտնու-
րուս ցաւէն. աս ինչ եղանք : Քօնդը սակին
ձեռքը կաղաչէր կըպաղատէր բեռան կառերը
քշողները որ հիչ որ չէ աս խաթունը մինակ
մէջը առնեն. այլ կառքը անհնարին բեռնաւո-

րամ, ճիւղերուն ուժը կտրամ, և այնպէս ատեն մը որ ամէնքը յուսահատամ, իրենց հողին ասրեցընելու ճարը կը հողային, ինչ բանի կուգայ սակի և արծաթ, ուստի կարելի չեղաւ... Աւերջապէս իրիկուան՝ մէկ պղտիկ գեղ մը իջան որ քանի մը ատեն կար, անոնք ալ այնպէս խճողամ լցուամ, որ բացը մընային ան քսան աստիճան ցուրտ գիշերը՝ զինուորաց հետ խառնուամ, որոնց հետ չոր և պաղամ հաց մը կը ծելով, և կը ակի մը քով մօտենալու շատ աղաչելով քօնդը, երեք հողոյ սղմելու չափ տեղ առաւ, ուր նստիլ կամ պառկիլ թաց դետնի վրայ անկարելի էր, ուստի մէյ մէկու կը թնկելով ոտքի վրայ անցուցին ան գիշերը : Այլ ընտոր հասկըցընենք աս տիկինին վիճակը, որ գլուխը քովանց ուսին վրայ ընկամ, վայրկեանէ վայրկեան ուժէն կիյնար, և ողորմագին աչքով չորս դին կընայէր. ինչ մեծ ցաւ և յուսահատութիւն կուտար երկանք և աղջկանը :

Կուսնալու որ եղաւ պէտք էր ճամբայ ելլել, տիկինը հաղիւ թէ ստիւերը կը շարժէր. քօնդը և Լուիզան երկու դիաց թեւերուն տակը մտան, և երկու ժամ մը քալելով, մէյ մալ խեղճ մայրը մարեցաւ ընկաւ գետինը, ալ մէյ մալ ոտքի վրայ չելլելու, աչիւերը կէս բացաւ, բերնէն քանի մը աղօթքի ձայն լսեցին, և կուրծքէն երկայն շունչ մը որ ելաւ՝ մընաց անշարժ և պաղամ, ալ տարակոյս չիմընաց, որ հողին Աստուծոյ տուաւ... Ո՞ւր կենան կսկիծնին լան, ուր թաղեն, ընտոր ուշանան ետև մընան, ամէն դիաց խղճալի :

Հոն ուր խաչվառ, ուր քահանայ, իրենք իրրև
եաքի սլարաքերնին թաղման ըրին՝ որ ձիւնի
մէջ ծածկեցին սրտերնին ողիկ ողիկ ըլլալով,
և սկտք էր որ թողուն դանիկա և առաջ եր-
թան արցնքոտ աչքով, վայնասուն սրտով:

Սա ծովու նման ցաւերուն մէջ խեղթուած որ
կերթային, — ո՛վ անուշիկ աղջիկա կըսէր հայրը,
ես ալ քեզի համար միայն կապրիմ, առ դիտու
եկած տատապանքներէն ետե՛ ալ ինծի կեանք
չիկայ: Սն ալ լալով հօրը թեւերը սլըլուելով
կըսէր, ա՛հ ո՛վ մայրիկ երբ ետե՛դ սիտի դամ,
առանց քեզի ամէն մէկ քայլ առնելուս կըմեռ-
նիմ կոր:

Նրկու օր մըն ալ այսպէս մէկ մէկէ չարչրկոտ
հողինին բերաննին եկած որ կերթային, ահա
խօղախները երեցան, քօնդը դինուորաց հետ
դէնք առաւ սլատերաղմելու, աղջկանը ըսելով՝
որ կառաց մէկուն տակը սլահվաթի: Նրաւոր փա-
խուցին առ դաղանները, բայց քօնդը դարնուե-
ցաւ ընկաւ մեռաւ... Սն ատենը ինչ եղաւ
Նուիդան, աղջիկ մը կսկիծներու մէջ անօգնական
անտէր, առ խառնափնդոր դօրաց մէջ, որ
ամէնքը կէս մեռած, մահուան դուռը հասած,
աչք իսկ չունէին աղջկան երես մը նայելու
խղճալու, ինչ եղաւ կըսեմ, ցաւէն դողէն գլուխը
դարձաւ՝ որ կոխած տեղը չէր տեսնար, ուժը
կորեցաւ, դլորտկեցաւ ընկաւ փոս մը ձիւնով
լցուած հողին տուաւ . . . :

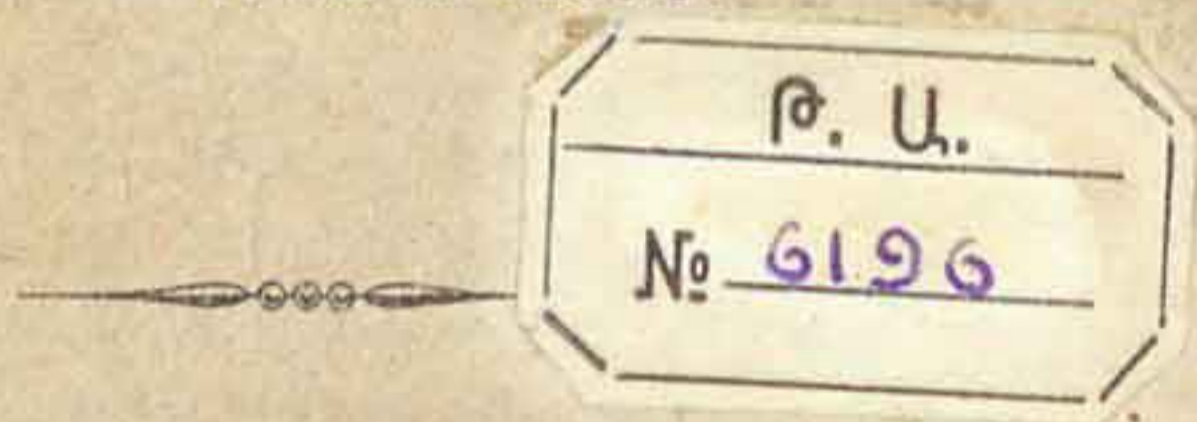
Արդեօք ոմանք զինքը տեսան մի, տեսան ալ
նէ ինչ ճար, իրենք ալ մեռելներուն կարգը,
մեռածներուն վրայէն կը քալէին, վերէն օդը
անողոքելի, վարէն թշնամին անդուիթ, ուր ալ
կըսինտուի գթութիւն և մեղքընալ մը : Ատրիճ
Հանդին ալ, որ աս ազնուական տանը ետքինն
էր, ան տեղվանքը պատերազմելով դարնուե-
ցաւ մեռաւ, առանց խապար մը առնելու իւր
խեղճ ծնողացը մահուանէն : Բայց քանի մը լեհցի
օֆիշիալներ որ Մօսքա քօնդին տունը նստեր էին
և կը ճանչնային զինքը, ան տեղերաց անցնե-
լով՝ երբոր տեսան մեռած, և Նուիզան ալ որ
շատ հեռուն չէր, ողորմեցան վերցուցին դասոնք
ձիերնուն վրայ, և առջի դեղը որ հասան,
թաղեցին քովէ քով, ուր բիւրաւորք անթաղ
մընացեր էին :

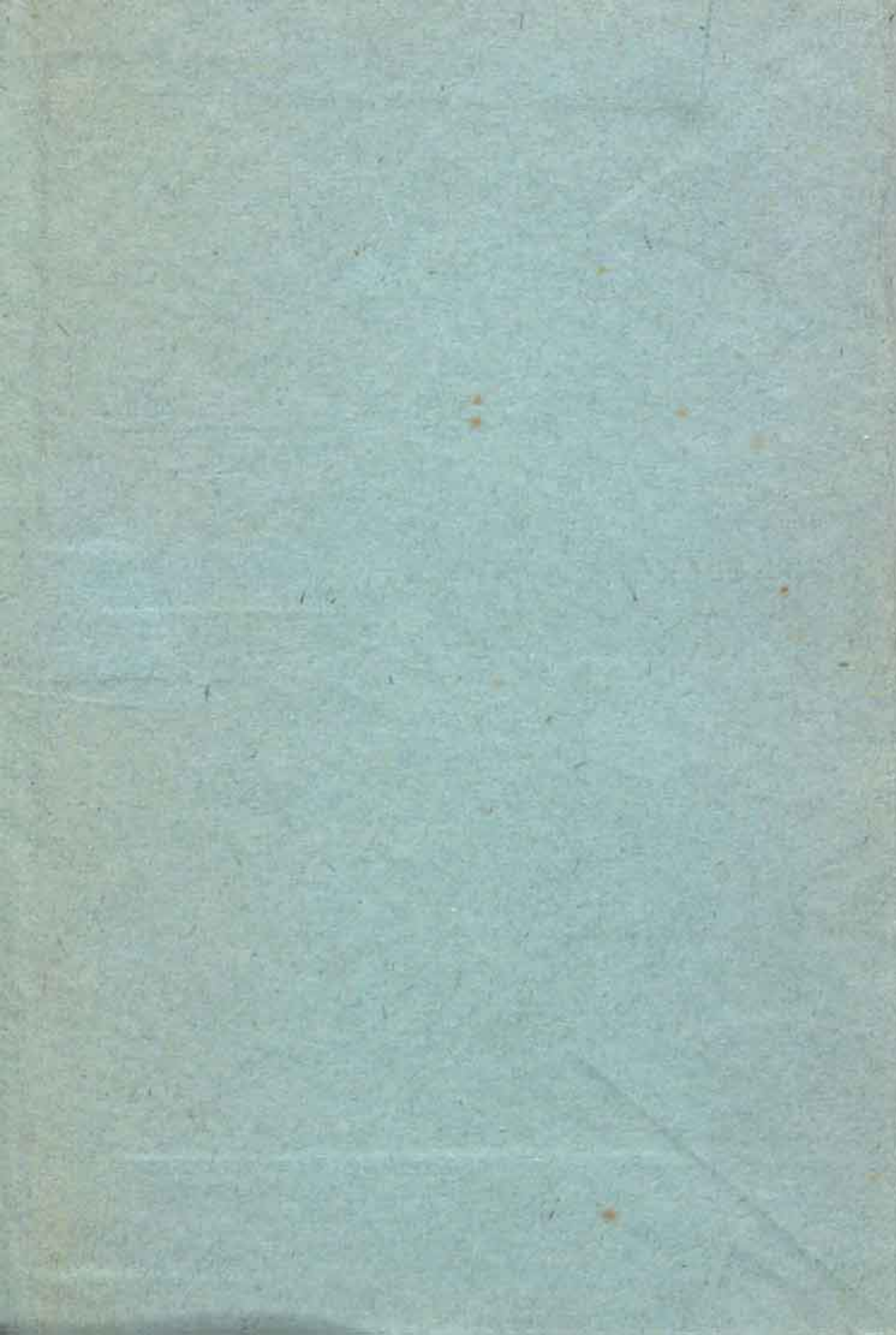
Այսպէս խեղճարար մարեցաւ աս ազնուական
տունը, և այլ շատ տներ, և անհամար կարիճ
մարդիկք, որ աս խոհեմ անխոհեմ արխաւոր
պատերազմին զոհ եղան, որոնցմէ հաղարնելէն
քանի մը հողիք, հայրենիքնին Յոնասայ ճորով
որ հասան, անտանելի քաշածնին պատմելով,
աս քօնդ տը Սէնվիլլին Մօսքա ոնեցած հարս-
տութիւնը և պատիւը, և յետոյ աս ողորմագին
վախճանը պատմեցին, ընտոր քիչէն շատէն հոս
գրուեցաւ ձեզի մտմտալու մեր մարդկային ազգիս
թշուառութիւնը, թէ ամենայն մարմին խոտ է,
և փառք մարդոյ իրրև զճաղիկ խոտոյ, խոտն

ցամաքեցաւ, և ծաղիկն թոթափեցաւ, որոնց
մեր սրտին ցաւակցութեանը և կսկիծին կրակովք
ի վերայ մարմնակից եղբարց կընտիրենք իբր
բուրումն խնկոց, և Աստուած տայ որ այժմ
իրենց հողոց ի հաճութիւն սեպուին:

ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Կ. ՔԱՊԱՐԱՃԵՍՆ:

Р. У.

№ 6196